

Joanna Michalak-Dawidziuk

Wyższa Szkoła Menedżerska, Warszawa

Rola mediów w procesie kształtowania umiejętności i postaw uczniów gimnazjów

KEYWORDS

school, student, abilities, media, process

ABSTRACT

Michalak-Dawidziuk Joanna, *Rola mediów w procesie kształtowania umiejętności i postaw uczniów gimnazjów* [The role of the media in the process of shaping the skills and attitudes of lower secondary school students]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(11) 2017, Poznań 2017, pp. 297–325, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422. DOI 10.14746/kse.2017.11.17.

Media play an important role in social and personal life. They affect opinion forming, promote vogues, and shape abilities and attitude. Their impact is enormous. Media can have both positive and negative influence, as they are addressed to adults and young people, whose opinions and characters have not yet crystallised. Thus the question about the extent in which the media shape abilities pertaining to the recognition of individual educational needs and learning, which is "(...) the foundation for success at school, in continuing education and in professional life." Results of research conducted among lower secondary school students provide answers to these questions.

Wstęp

Mimo istnienia różnorodnych środków masowego przekazu, w tym dynamicznego rozwoju Internetu, telewizja nadal jest najpopularniejszym środkiem przekazu informacji. „W ciągu kilkudziesięciu lat telewizja podbiła Ziemię i jej mieszkańców i jest to najskuteczniejsza w dziejach inwazja” (Bauman, 2006: 184).

Opis ekspansji telewizji oraz siły jej oddziaływania na człowieka odzwierciedla następujący zapis: „Eric Mc Luhan syn wielkiego wizjonera mediów, twierdzi, że w kulturze współczesnej treści i informacje zawarte w przekazach telewizyjnych stanowią odpowiednik wiedzy przekazywanej przez szamanów w społeczeństwach plemiennych” (Goban-Klas, 2005: 43).

Telewizja cyfrowa oferuje bogatą gamę kanałów tematycznych, programy telewizyjne oglądane są na ekranach monitorów komputerowych, a możliwość ich nagrania umożliwia odtworzenie w dogodnej dla widza porze. „Telewizja zmienia się. Te zmiany są związane z procesami konwergencji, coraz silniejszym związkiem telewizji z Internetem i innymi (mobilnymi) mediami” (Jenkins, 2007: 235).

Obraz świata kreowany przez telewizję często przyjmowany jest przez widza jako własny. „Sposób, w jaki telewizja przedstawia świat, staje się wzorem do przedstawiania świata w ogóle” (Postman, 2002: 137). Lansowane przez telewizję trendy zachowań, interpretacje wydarzeń przyjmowane są bez głębszej refleksji przez osoby dorosłe, a tym bardziej dzieci i młodzież, które nie mają jeszcze wykształconego *kręgosłupa moralnego*, nie odróżniają dobra od zła.

Należy pamiętać o tym, że programy telewizyjne pełnią odmienne funkcje dla nadawców i reklamodawców, a jeszcze inne dla odbiorców. Widzom dostarczają rozrywki, są źródłem przyjemności i wiedzy. Reklamodawca traktuje program telewizyjny jako „przynętę” zachęcającą określone kategorie publiczności do oglądania telewizji i spotów reklamowych. Dla nadawców programy to przede wszystkim koszty i najważniejsza staje się ich popularność oraz zysk, jaki są w stanie wygenerować. (Arcimowicz, 2013: 103)

Zatem wynik ekonomiczny ma bardzo ważne znaczenie, tym samym może mieć poważny wpływ na dobór programów, treści w nich przekazywanych. „Ekonomia w najważniejszym stopniu wpływa na ofertę programową stacji komercyjnych, ale dotyczy to także telewizji publicznej. Widzowie chcą określonych produkcji telewizyjnych i je dostają” (Arcimowicz, 2013: 104).

W tym kontekście rodzi się pytanie o jakość realizacji przez telewizję funkcji edukacyjnej, a tym samym o jej wpływ na kształtowanie umiejętności i postaw uczniów gimnazjum.

Prezentacja wyników badań

Celem badań było poznanie opinii uczniów gimnazjum na temat roli telewizji w kształtowaniu wśród gimnazjalistów wybranych umiejętności określonych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977), tj.:

- 6) umiejętności wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- 7) umiejętności rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- 8) umiejętność pracy zespołowej.¹

¹ Pkt 4 Załącznika nr 4 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu

Ponadto, poprzez badania zamierzano uzyskać wiedzę na temat przyjmowania przez uczniów gimnazjum za wzór zachowań bohaterów filmowych.

Badania zostały przeprowadzone w dniach 3–16 października 2015 r. w Zespole Szkół nr 112 w Warszawie (dzielnica Praga-Północ), w skład którego wchodzi Gimnazjum nr 32, Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 354.

Badaniami objęto uczniów dwóch klas II Gimnazjum nr 32 (klasę IIa i IIc) – ogółem 60 uczniów, w tym 25 dziewcząt i 35 chłopców. W badanej grupie było ogółem 31 uczniów, w tym 13 dziewcząt i 18 chłopców z rodzin pełnych, oraz 29 uczniów, w tym 12 dziewcząt i 17 chłopców z rodzin niepełnych.

W celu przeprowadzenia badań opracowano kwestionariusz ankiety badawczej, uwzględniający pytania otwarte i zamknięte.

Na ogólną liczbę 60 badanych uczniów 55 uczniów – w tym 24 dziewcząt i 31 chłopców – potwierdziło zainteresowanie oglądaniem telewizji; 5 uczniów – w tym 1 uczennica i 4 uczniów – nie potwierdziło zainteresowania oglądaniem telewizji.

W grupie respondentów, którzy potwierdzili zainteresowanie oglądaniem telewizji, uzyskane wyniki badań w podziale na strukturę rodziny przedstawiają się w sposób następujący: 29 uczniów, w tym 13 dziewcząt i 16 chłopców, pochodziło z rodzin pełnych, natomiast 26 uczniów, w tym 11 dziewcząt i 15 chłopców pochodziło z rodzin niepełnych.

W grupie respondentów, którzy nie potwierdzili zainteresowania oglądaniem telewizji, uzyskane wyniki badań w podziale na strukturę rodziny przedstawiają się w sposób następujący: 2 chłopców pochodziło z rodzin pełnych, natomiast 3 uczniów, w tym 1 dziewczyna i 2 chłopców, z rodzin niepełnych.

Uzyskane wyniki wykazały, iż dominującą część uczniów jest zainteresowana oglądaniem programów telewizyjnych, co jednocześnie ukazuje, w jaki sposób uczniowie gimnazjum spędzają czas wolny. Wyniki badań wskazują także, iż w badanej grupie chłopcy wykazywali większe zainteresowanie oglądaniem telewizji niż dziewczęta. Nieliczna grupa – jedynie pięciu uczniów – zadeklarowała brak zainteresowania oglądaniem programów telewizyjnych. Przyczyną tego stanu rzeczy może być większe zainteresowanie między innymi grami komputerowymi.

Na pytanie o częstotliwość oglądania telewizji wśród 55 respondentów, którzy deklarowali oglądanie telewizji, udzielono następujących odpowiedzi:

1. codziennie 5 godzin i więcej – 5 uczniów, w tym 2 dziewczyny i 5 chłopców,
2. codziennie od 3 do 5 godzin – 8 uczniów, w tym 4 dziewczęta i 4 chłopców,
3. codziennie od 1 do 3 godzin – 38 uczniów, w tym 17 dziewcząt i 21 chłopców,
4. 6 uczniów, w tym 2 dziewczęta i 2 chłopców, nie udzieliło odpowiedzi.

Na 24 dziewczęta, które zadeklarowały oglądanie telewizji, udzielono – w podziale na strukturę rodziny – następujących odpowiedzi:

1. codziennie 5 godzin i więcej – 2 dziewczęta z rodziny pełnej,
2. codziennie od 3 do 5 godzin – 4 dziewczęta, w tym 1 z rodziny pełnej i 3 z rodziny niepełnej,
3. codziennie od 1 do 3 godzin – 17 dziewcząt, w tym 10 z rodziny pełnej i 7 z rodziny niepełnej,
4. 2 uczennice nie udzieliły odpowiedzi.

Badani chłopcy (35 uczniów) – w podziale na strukturę rodziny – udzielili następujących odpowiedzi:

1. codziennie 5 godzin i więcej – 3 chłopców, w tym 1 z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej,
2. codziennie od 3 do 5 godzin – 4 chłopców, w tym 2 z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej,
3. codziennie od 1 do 3 godzin – 21 chłopców, w tym 9 z rodziny pełnej i 12 z rodziny niepełnej,
4. nie udzieliło odpowiedzi – 3 uczniów, w tym 1 z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej.

Wśród badanych dominowała grupa uczniów, którzy oglądają telewizję codziennie od 1 do 3 godzin, przy czym liczniejszą grupę stanowili chłopcy – 21 osób, w tym 9 z rodziny pełnej i 12 z rodziny niepełnej. Niewielka różnica pomiędzy grupą chłopców z rodzin pełnych i niepełnych pozwala przypuszczać, iż oglądanie telewizji jest dominującą formą spędzania czasu wolnego chłopców w obu typach rodzin. Jednocześnie badania ukazują niewielką troskę obu typów rodzin o urozmaicenie form spędzania czasu wolnego przez badanych chłopców.

Odwrotne tendencje wykazały badania przeprowadzone wśród dziewcząt, które zadeklarowały oglądanie telewizji w wymiarze od 1 do 3 godzin codziennie: na 17 uczennic – 10 pochodziło z pełnych rodzin, natomiast 7 z rodzin niepełnych. Mimo niewielkiej różnicy w liczebności obu grup dziewcząt niepokojący jest sygnał, iż liczniejszą grupę stanowią uczennice pochodzące z pełnych rodzin. Może to oznaczać niewielką troskę o zacieśnianie relacji rodzinnych, atmosferę w domu rodzinnym, a nawet niewielkie zainteresowanie rodziców ich dzieckiem.

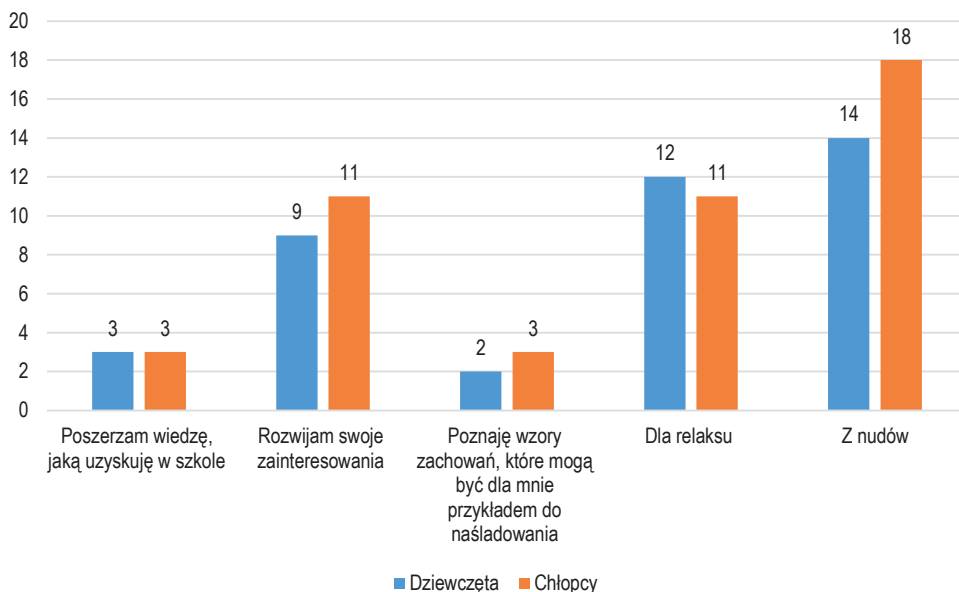
Na uwagę zasługuje także ośmioosobowa grupa badanych, którzy zadeklarowali oglądanie telewizji codziennie od 3 do 5 godzin. W grupie tej były 4 dziewczęta i 4 chłopców, przy czym w grupie badanych dziewcząt 3 uczennice pochodziły z rodzin niepełnych, 1 z rodziny pełnej. Uzyskany wynik może stanowić niepokojący sygnał o braku zainteresowania rodzica dzieckiem lub brakiem czasu dla dziecka. W grupie chłopców występowała równowaga – 2 chłopców pochodziło z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej. Można przypuszczać, iż podejście rodziców

do wychowania chłopców jest podobne w obu typach rodzin. Dopuszczają większą swobodę, samodzielność w organizowaniu sobie czasu wolnego.

Najmniej liczną grupę stanowili uczniowie, którzy zadeklarowali oglądanie telewizji codziennie 5 i więcej godzin. Wśród badanych odpowiedź tą wskazały 2 uczennice i 3 uczniów. Niewielka różnica liczebna między grupami płci sygnalizuje ważny problem spędzania czasu wolnego przez uczniów w badanej klasie, zarówno w rodzinie pełnej, jak i niepełnej. Badania pokazują brak zainteresowania rodziców ich dziećmi, ale także monotonię i schematyczność życia tej grupy uczniów.

Na pytanie o przyczyny oglądania przez respondentów telewizji udzielono następujących odpowiedzi:

1. poszerzam wiedzę, jaką uzyskuję w szkole – 6 odpowiedzi, w tym 3 dziewczęta i 3 chłopców,
 2. rozwijam swoje zainteresowania – 20 odpowiedzi, w tym 9 dziewcząt i 11 chłopców,
 3. poznaję wzory zachowań, które mogą być dla mnie przykładem do naśladowania – 5 odpowiedzi, w tym 2 dziewczyny i 3 chłopców,
 4. dla relaksu – 23 odpowiedzi, w tym 12 dziewcząt i 11 chłopców,
 5. z nudów – 32 odpowiedzi, w tym 14 dziewcząt i 18 chłopców,
- Na powyższe pytanie można było wskazać kilka odpowiedzi.

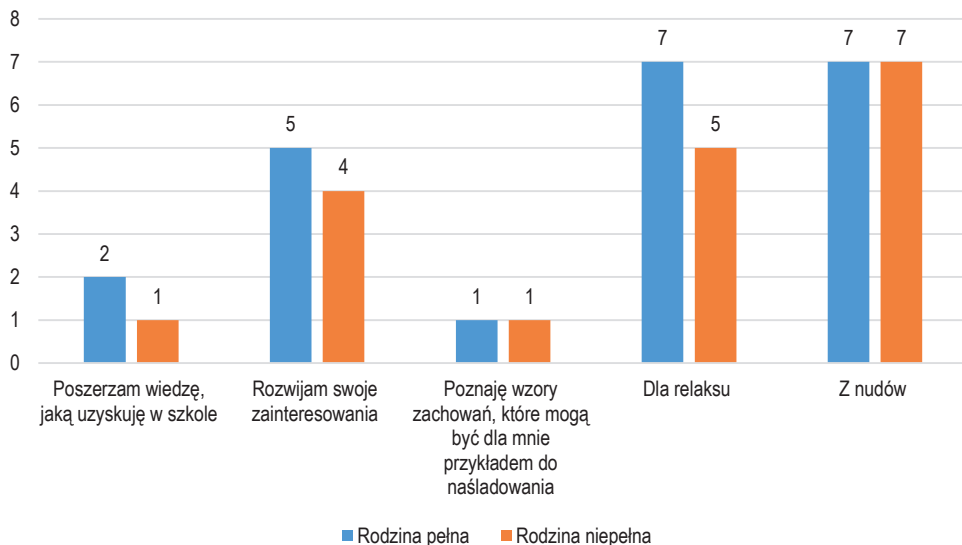

Ryc. 1. Przyczyny oglądania przez respondentów telewizji w podziale na płeć
(można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o przyczyny oglądania przez badane dziewczęta telewizji udzielono następujących odpowiedzi:

1. poszerzam wiedzę, jaką uzyskuję w szkole – 3 uczennice, w tym 2 z rodziny pełnej i 1 z rodziny niepełnej,
2. rozwijam swoje zainteresowania – 9 uczennic, w tym 5 z rodziny pełnej i 4 z rodziny niepełnej,
3. poznaję wzory zachowań, które mogą być dla mnie przykładem do naśladowania – 2 uczennice, w tym 1 z rodziny pełnej i 1 z rodziny niepełnej,
4. dla relaksu – 12 uczennic, w tym 7 z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej,
5. z nudów – 14 uczennic, w tym 7 z rodziny pełnej i 7 z rodziny niepełnej,
6. inne – nie wskazano
7. brak odpowiedzi – 20 uczennic, w tym 9 z rodziny pełnej i 11 z rodziny niepełnej.

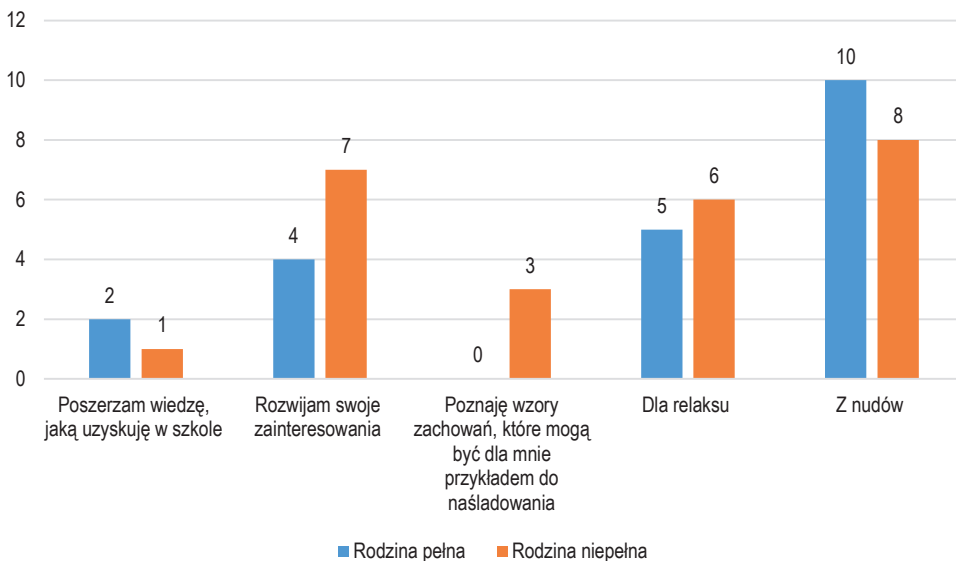
Ryc. 2. Przyczyny oglądania przez badane dziewczęta telewizji w podziale na strukturę rodziny

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o przyczyny oglądania przez badanych chłopców telewizji udzielono następujących odpowiedzi:

1. poszerzam wiedzę, jaką uzyskuję w szkole – 3 chłopców, w tym 1 z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej,

2. rozwijam swoje zainteresowania – 11 chłopców, w tym 4 z rodziny pełnej i 7 z rodziny niepełnej,
3. poznaję wzory zachowań, które mogą być dla mnie przykładem do naśladowania – 3 chłopców z rodziny niepełnej,
4. dla relaksu – 11 chłopców, w tym 5 z rodziny pełnej i 6 z rodziny niepełnej,
5. z nudów – 18 chłopców, w tym 10 z rodziny pełnej i 8 z rodziny niepełnej.

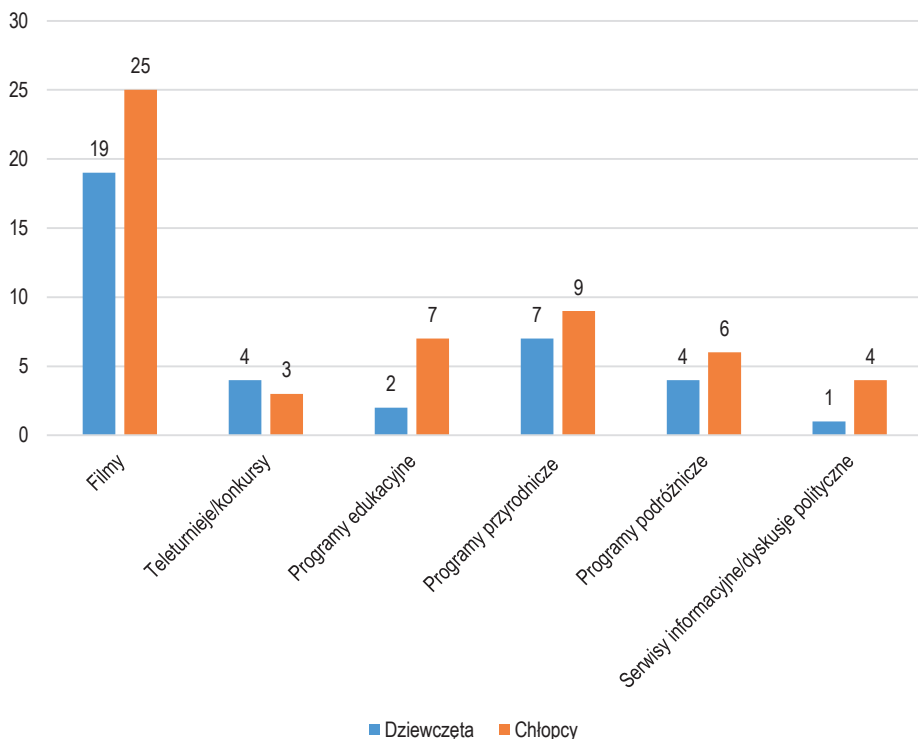

Ryc. 3. Przyczyny oglądania przez badanych chłopców telewizji w podziale na strukturę rodziny

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie dotyczące najczęściej oglądanych przez respondentów programów udzielono następujących odpowiedzi:

1. filmy – 44 odpowiedzi, w tym 19 dziewcząt i 25 chłopców,
2. teleturnieje/konkursy – 7 odpowiedzi, w tym 4 dziewcząt i 3 chłopców,
3. programy edukacyjne – 9 odpowiedzi, w tym 2 dziewczęta i 7 chłopców,
4. programy przyrodnicze – 16 odpowiedzi, 7 dziewcząt i 9 chłopców,
5. programy podróżnicze – 10 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta i 6 chłopców,
6. serwisy informacyjne/dyskusje polityczne – 5 odpowiedzi, w tym 1 dziewczyna, 4 chłopców.
7. inne – 0 badanych.

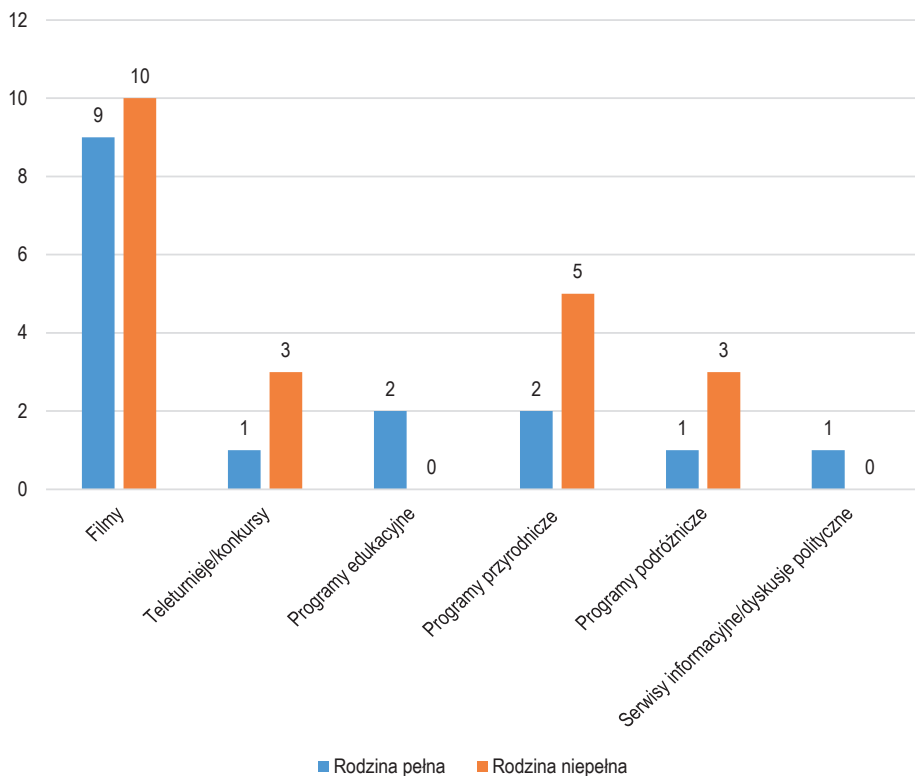

Ryc. 4. Najczęściej oglądane przez respondentów programy – w podziale na płeć
(można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie dotyczące najczęściej oglądanych przez dziewczęta programów udzielono następujących odpowiedzi (w podziale na strukturę rodziny):

1. filmy – 19 odpowiedzi, 9 dziewcząt z rodziny pełnej i 10 dziewcząt z rodziny niepełnej,
2. teleturnieje/konkursy – 4 odpowiedzi, 1 dziewczyna z rodziny pełnej i 3 dziewczęta z rodziny niepełnej,
3. programy edukacyjne – 2 odpowiedzi, 2 dziewczyny z rodziny pełnej,
4. programy przyrodnicze – 7 odpowiedzi, 2 dziewczyny z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej,
5. programy podróżnicze – 4 odpowiedzi, 1 dziewczyna z rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej,
6. serwisy informacyjne/dyskusje polityczne – 1 dziewczyna z rodziny pełnej.
7. inne – 0 badanych.

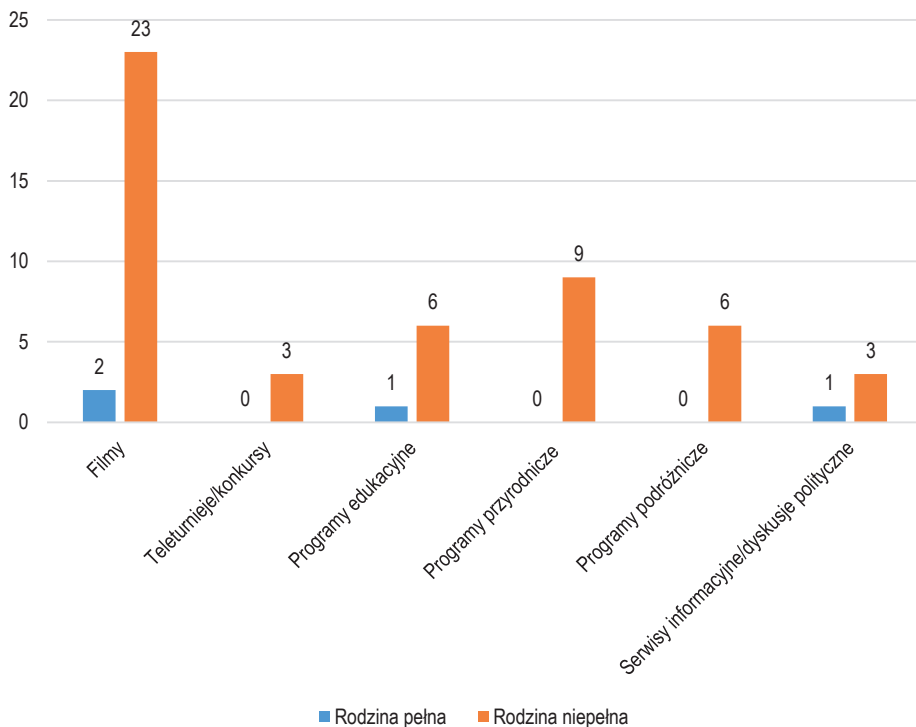

Ryc. 5. Najczęściej oglądane przez dziewczęta programy – w podziale na strukturę rodziny (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie dotyczące najczęściej oglądanych przez chłopców programów udzielono następujących odpowiedzi (w podziale na strukturę rodziny):

1. filmy – 25 odpowiedzi, w tym 2 chłopców z rodziny pełnej i 23 chłopców z rodziny niepełnej,
2. teleturnieje/konkursy – 3 odpowiedzi, w tym 3 chłopców z rodziny niepełnej,
3. programy edukacyjne – 7 odpowiedzi, w tym 1 chłopiec z rodziny pełnej i 6 chłopców z rodziny niepełnej,
4. programy przyrodnicze – 9 odpowiedzi, w tym 9 chłopców z rodziny niepełnej,
5. programy podróżnicze – 6 odpowiedzi, w tym 6 chłopców z rodziny niepełnej,
6. serwisy informacyjne/dyskusje polityczne – 4, w tym 1 chłopiec z rodziny pełnej i 3 chłopców z rodziny niepełnej,
7. inne – 0 badanych.

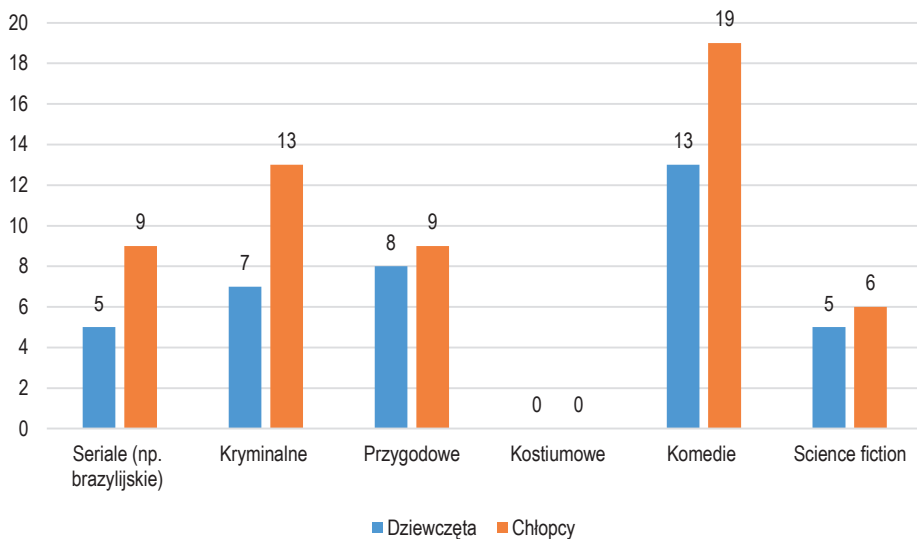

Ryc. 6. Najczęściej oglądane przez chłopców programy – w podziale na strukturę rodziny (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o typ filmów, oglądany przez respondentów udzielono następujących odpowiedzi (w podziale na płeć) (można było wskazać kilka odpowiedzi):

1. seriale (np. brazylijskie) – 14 odpowiedzi, w tym 5 dziewcząt i 9 chłopców,
2. kryminalne – 20 odpowiedzi, w tym 7 dziewcząt i 13 chłopców,
3. przygodowe – 17 odpowiedzi, w tym 8 dziewcząt i 9 chłopców,
4. kostiumowe – 0 odpowiedzi,
5. komedie – 32 odpowiedzi, w tym 13 dziewcząt i 19 chłopców,
6. science fiction – 11 odpowiedzi, w tym 5 dziewcząt i 6 chłopców,
7. inne – 0 odpowiedzi.

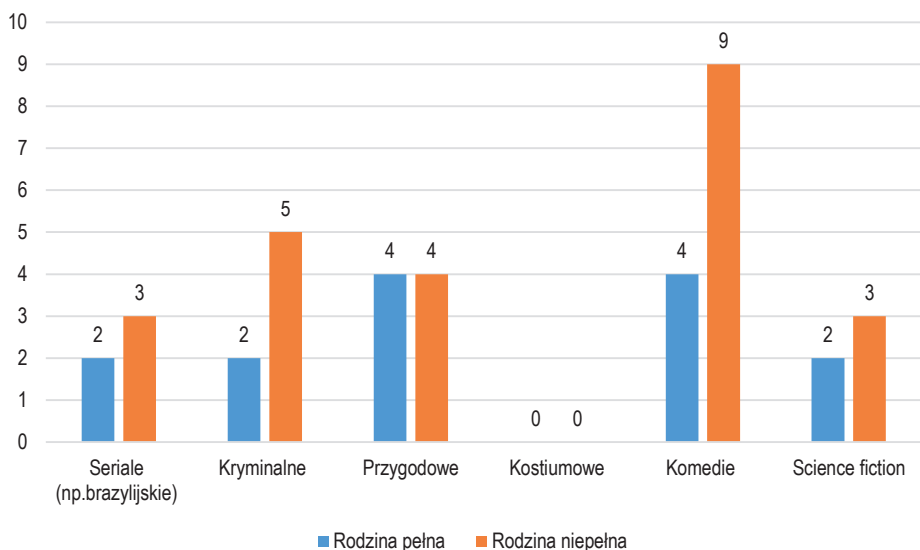

Ryc. 7. Typ filmów oglądany najczęściej przez respondentów – w podziale na płeć (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o najczęściej oglądany typ filmów badane dziewczęta udzieliły następujących odpowiedzi:

1. seriale (np. brazylijskie) – 5 odpowiedzi, w tym 2 dziewczęta z rodziny pełnej i 3 z rodziny niepełnej,
2. kryminalne – 7 odpowiedzi, w tym 2 dziewczęta z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej,
3. przygodowe – 8 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta z rodziny pełnej i 4 z rodziny niepełnej,
4. kostiumowe – 0 odpowiedzi,
5. komedia – 13 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej,
6. science fiction – 5 odpowiedzi, w tym 2 dziewczęta z rodziny pełnej i 3 z rodziny niepełnej
7. inne – 0 odpowiedzi.

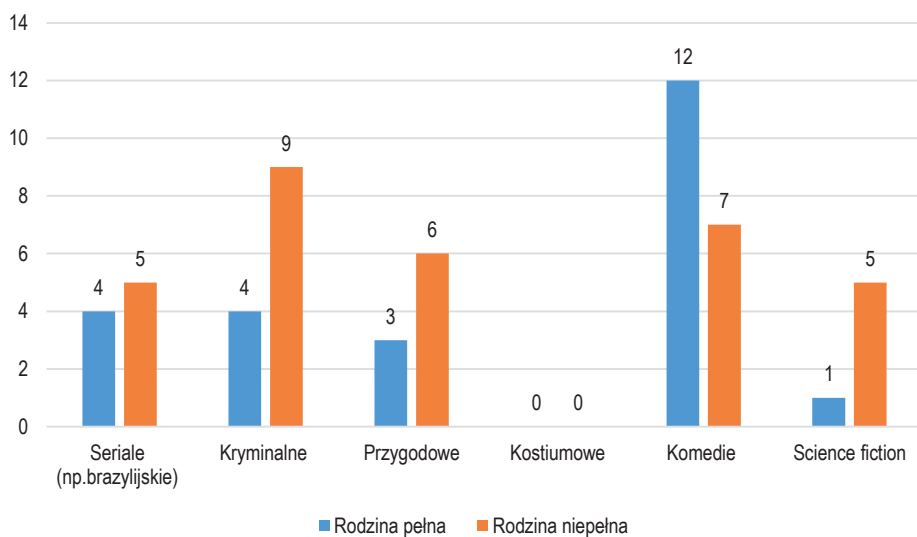
Ryc. 8. Typ filmów oglądany najczęściej przez dziewczęta – w podziale na strukturę rodziny
(można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o najczęściej oglądany typ filmów badani chłopcy udzielili następujących odpowiedzi:

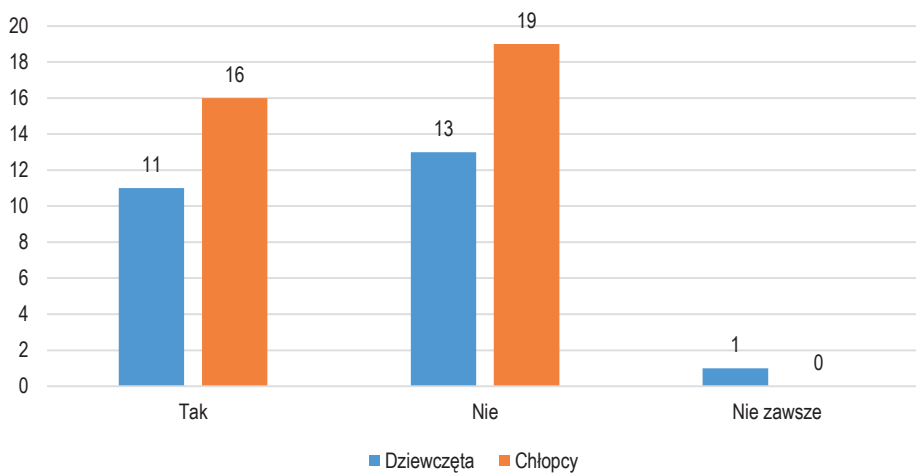
1. seriale (np. brazylijskie) – 9 odpowiedzi, w tym 4 chłopców z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej,
2. kryminalne – 13 odpowiedzi, w tym 4 chłopców z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej,
3. przygodowe – 9 odpowiedzi, w tym 3 chłopców z rodziny pełnej i 6 z rodziny niepełnej,
4. kostiumowe – 0 odpowiedzi,
5. komedie – 13 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej,
6. science fiction – 5 odpowiedzi, w tym 2 dziewczęta z rodziny pełnej i 3 z rodziny niepełnej
7. inne – 0 odpowiedzi.

Z przeprowadzonych badań wynika, że na ogólną liczbę 60 badanych uczniów 27, w tym 11 dziewcząt i 16 chłopców, stwierdziło, iż bohaterowie filmów są dla nich wzorami do naśladowania, przeciwnego zdania było 32 respondentów, w tym 13 dziewcząt i 19 chłopców. Jedna badana dziewczyna stwierdziła, iż nie zawsze bohaterowie filmów są dla niej wzorami do naśladowania.

Ryc. 9. Typ filmów oglądany najczęściej przez chłopców – w podziale na strukturę rodziny (można było wskazać kilka odpowiedzi)

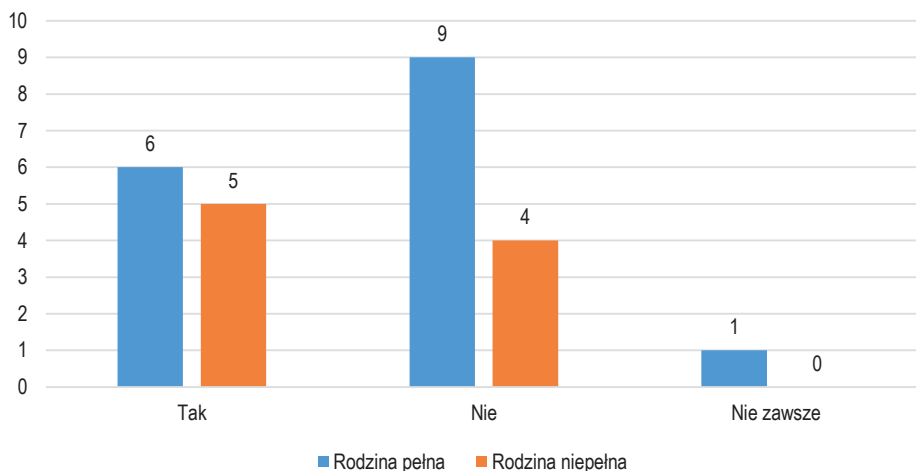
Źródło: Opracowanie własne

Ryc. 10. Opinia badanych uczniów na temat, czy bohaterowie filmów są dla nich wzorami do naśladowania – w podziale na płeć (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

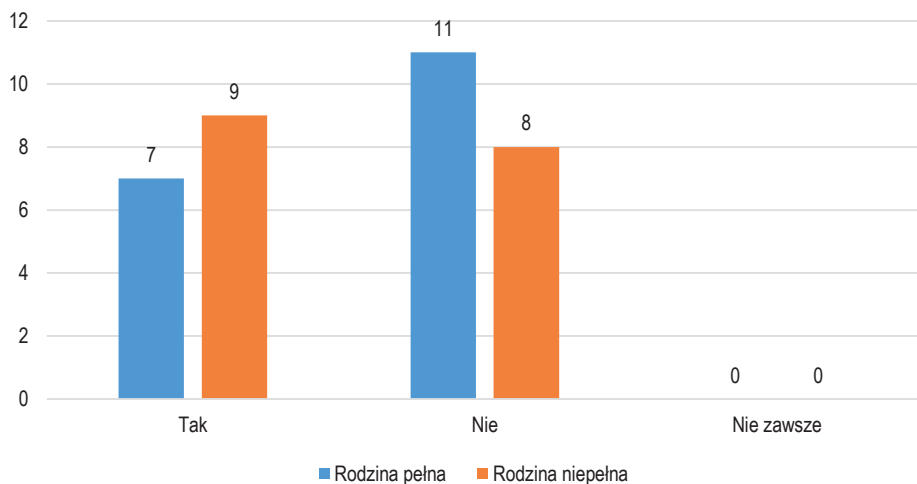
Przeprowadzone badania wykazały, iż na ogólną liczbę 25 badanych dziewcząt, spośród 11, które potwierdziły przyjmowanie zachowań bohaterów filmowych jako wzór do naśladowania, 6 uczennic pochodziło z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej. Jednocześnie na 13 respondentek, które były przeciwnego zdania, 9 pochodziło z rodziny pełnej, a 4 z rodziny niepełnej. Jedna respondentka, która stwierdziła, iż nie zawsze przyjmuje zachowania bohaterów filmowych jako wzory zachowań, pochodziła z rodziny pełnej.

Ryc. 11. Opinia badanych dziewcząt na temat, czy bohaterowie filmów są dla nich wzorami do naśladowania – w podziale na strukturę rodziny (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Przeprowadzone badania wykazały, iż na ogólną liczbę 35 badanych chłopców, spośród 16 chłopców, którzy potwierdzili przyjmowanie zachowań bohaterów filmowych jako wzór do naśladowania, 7 uczniów pochodziło z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej. Jednocześnie na 19 respondentów, którzy byli przeciwnego zdania, 11 pochodziło z rodziny pełnej, a 8 z rodziny niepełnej.

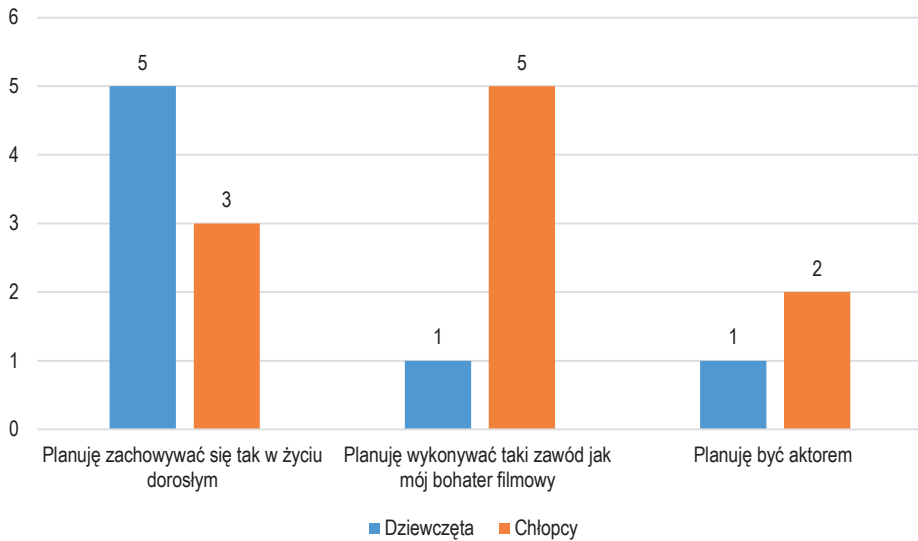
Ryc. 12. Opinia badanych chłopców na temat, czy bohaterowie filmów są dla nich wzorami do naśladowania – w podziale na strukturę rodziny (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

W trakcie badań respondenci wskazali przykłady wpływu na nich bohaterów filmowych. Na ogólną liczbę 60 badanych odpowiedzi udzieliło 17 uczniów, w tym 7 dziewcząt i 10 chłopców. Nie udzieliło odpowiedzi 43 uczniów, w tym 18 dziewcząt i 25 chłopców.

Oto uzyskane odpowiedzi (w podziale na płeć):

1. planuję zachowywać się tak w życiu dorosłym – 8 uczniów, w tym 5 dziewcząt i 3 chłopców,
2. planuję wykonywać taki sam zawód jak mój bohater filmowy – 6 uczniów, w tym 1 dziewczyna i 5 chłopców,
3. planuję być aktorem w życiu dorosłym – 3 uczniów, w tym 1 dziewczyna i 2 chłopców.
4. inne – 0.

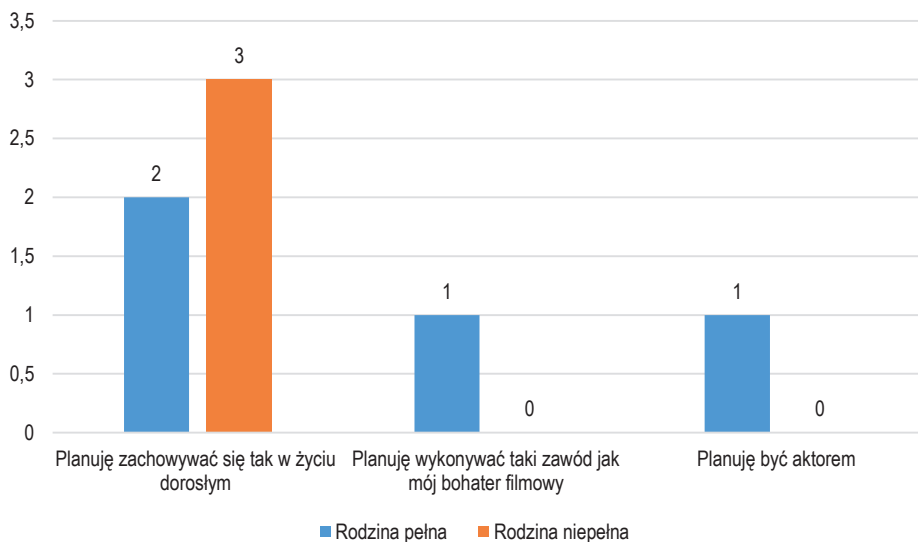

Ryc. 13. Przykłady – podane przez badanych – wpływu na nich bohaterów filmowych (w podziale na płeć) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Badane dziewczęta podały następujące przykłady wpływu na nie bohaterów filmowych (w podziale na strukturę rodziny):

1. planuję zachowywać się tak w życiu dorosłym – 5 uczennic, w tym 2 dziewczęta z rodziny pełnej i 3 z rodziny niepełnej,
2. planuję wykonywać taki sam zawód jak mój bohater filmowy – 1 uczennica z rodziny pełnej,
3. planuję być aktorem w życiu dorosłym – 1 uczennica z rodziny pełnej,
4. inne – 0,
5. nie udzielono odpowiedzi – 18 uczennic, w tym 7 uczennic z rodziny pełnej i 11 uczennic z rodziny niepełnej.

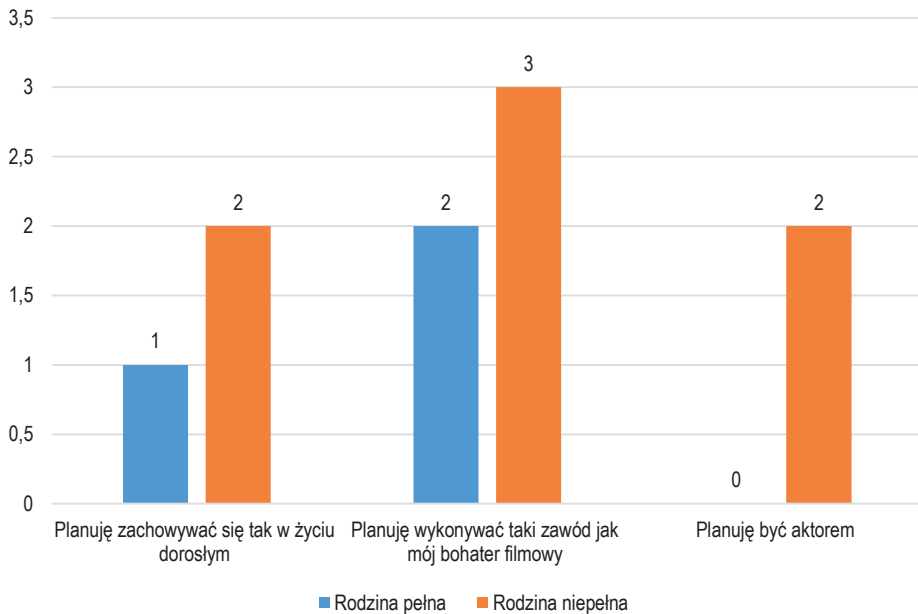

Ryc. 14. Przykłady – podane przez badane dziewczęta – wpływu na nie bohaterów filmowych (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Badani chłopcy podali następujące przykłady wpływu na nich bohaterów filmowych (w podziale na strukturę rodziny):

1. planuję zachowywać się tak w życiu dorosłym – 3 uczniów, w tym 1 w rodziny pełnej i 2 z rodziny niepełnej,
2. planuje wykonywać taki sam zawód jak mój bohater filmowy – 5 chłopców, w tym 2 chłopców z rodzin pełnych i 3 chłopców z rodziny niepełnej,
3. planuję być aktorem w życiu dorosłym – 2 chłopców z rodziny niepełnej,
4. inne – 0,
5. nie udzielono odpowiedzi – 25 chłopców, w tym 11 z rodziny pełnej i 14 z rodziny niepełnej.

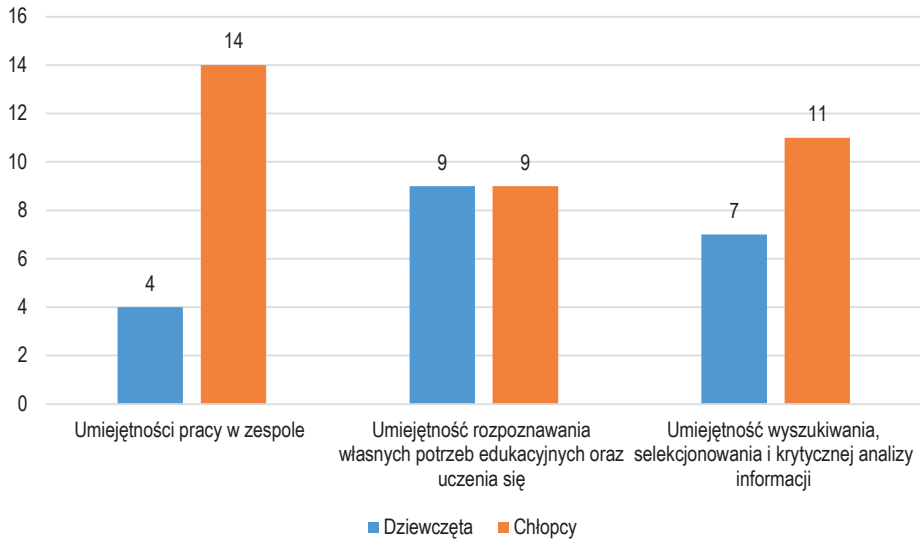

Ryc. 15. Przykłady – podane przez badanych chłopców – wpływu na nich bohaterów filmowych (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie o umiejętności, jakie zdobywają dzięki telewizji, respondenci udzielili następujących odpowiedzi:

1. umiejętności pracy w zespole – 18 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta i 14 chłopców,
2. umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się – 18 odpowiedzi, w tym 9 dziewcząt i 9 chłopców,
3. umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji – 18 odpowiedzi, w tym 7 dziewcząt i 11 chłopców.
4. inne – 0.

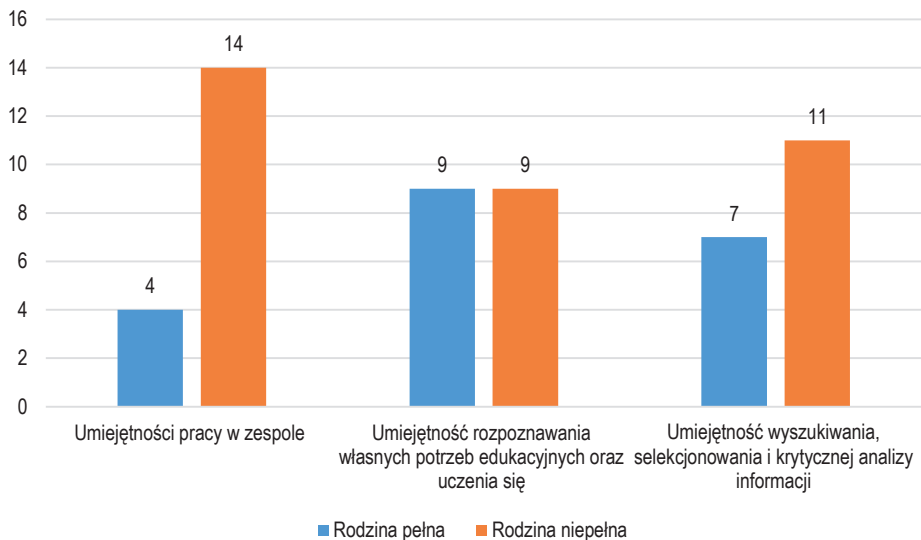

Ryc. 16. Umiejętności, jakich uczy telewizja – zdaniem respondentów (w podziale na płeć)
(można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

W podziale na strukturę rodziny badane dziewczęta udzieliły następujących odpowiedzi na powyższe pytanie tj. jakich postaw uczy telewizja:

1. umiejętności pracy w zespole – 4 odpowiedzi, w tym 4 dziewczęta z rodziny pełnej,
2. umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się – 9 odpowiedzi, w tym 7 dziewcząt z rodziny pełnej i 2 dziewczętą z rodziny niepełnej,
3. umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji – 7 odpowiedzi, w tym 6 dziewcząt z rodziny pełnej i 1 z rodziny niepełnej,
4. inne – 0.

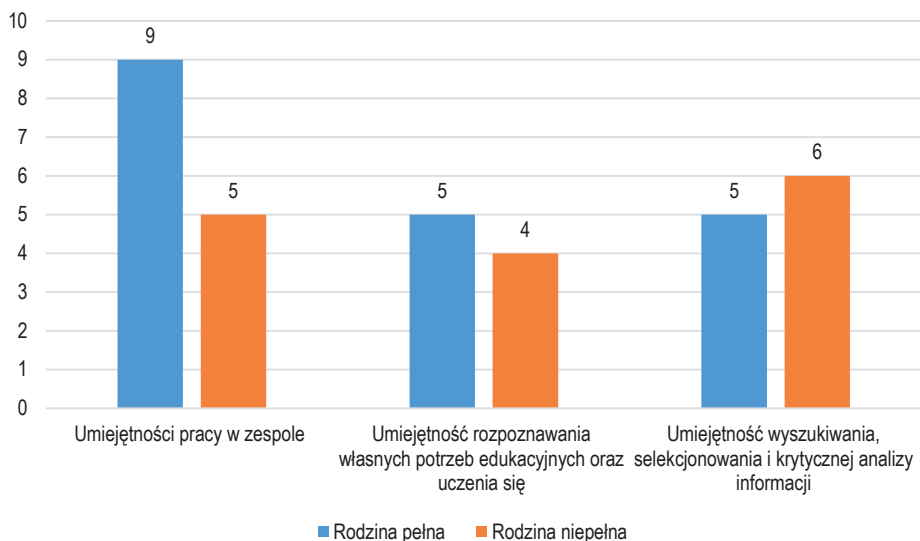

Ryc. 17. Umiejętności, jakich uczy telewizja – zdaniem badanych dziewcząt (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

W podziale na strukturę rodziny badani chłopcy udzielili następujących odpowiedzi na powyższe pytanie tj. jakich postaw uczy telewizja:

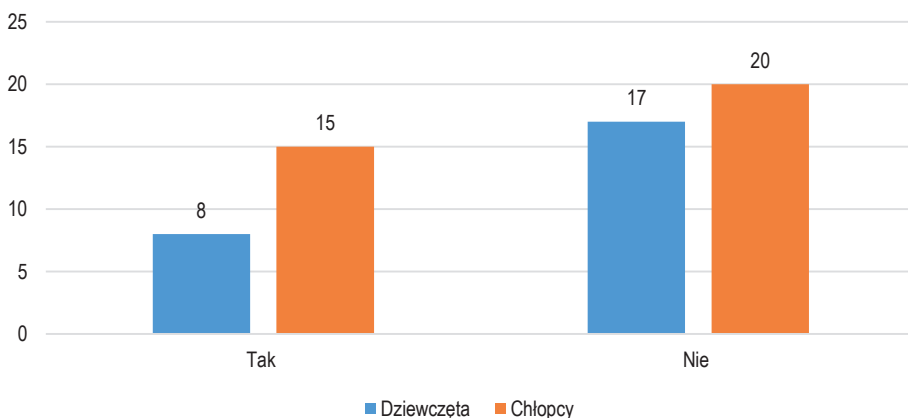
1. umiejętności pracy w zespole – 14 odpowiedzi, w tym 9 chłopców z rodziny pełnej, 5 z rodziny niepełnej,
2. umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się – 9 odpowiedzi, w tym 5 dziewcząt z rodziny pełnej i 4 dziewczyny z rodziny niepełnej,
3. umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji – 11 odpowiedzi, w tym 5 chłopców z rodziny pełnej i 6 z rodziny niepełnej,
4. inne – 0.

Ryc. 18. Umiejętności, jakie uczy telewizja – zdaniem badanych chłopców (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie, czy telewizja pomaga respondentom w określaniu dalszych planów edukacyjnych, 23 uczniów udzieliło odpowiedzi pozytywnej, w tym 8 dziewcząt i 15 chłopców, negatywną odpowiedź wskazało 37 uczniów, w tym 17 dziewcząt i 20 chłopców.

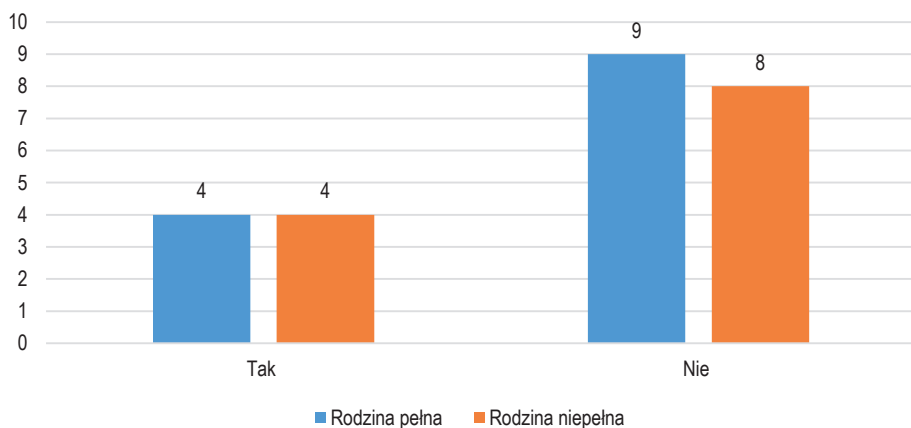

Ryc. 19. Opinia badanych respondentów na temat czy telewizja pomaga im w określaniu dalszych planów edukacyjnych (w podziale na płeć) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

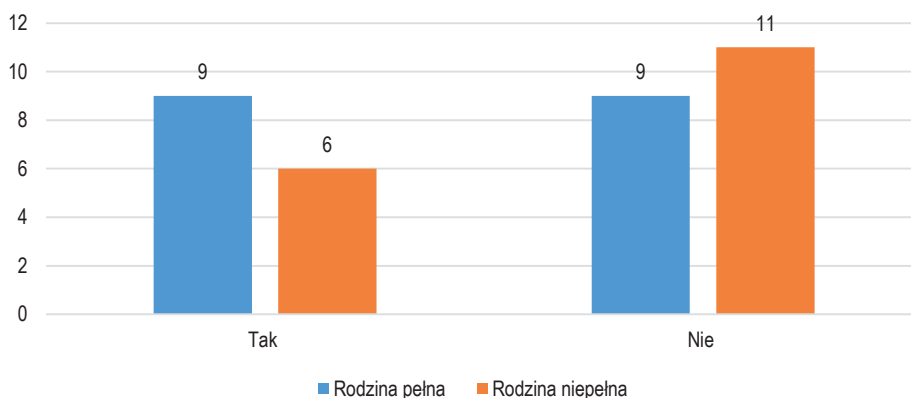
W podziale na strukturę rodziny spośród 25 badanych uczennic 8 dziewcząt, w tym 4 z rodziny pełnej i 4 z rodziny niepełnej, stwierdziło, iż telewizja pomaga im w określaniu dalszych planów edukacyjnych, przeciwnego zdania było 17 osób, w tym 9 z rodziny pełnej i 8 z rodziny niepełnej.

W podziale na strukturę rodziny spośród 35 badanych uczniów 15 chłopców, w tym 9 z rodziny pełnej i 6 z rodziny niepełnej, stwierdziło, iż telewizja pomaga im w określaniu dalszych planów edukacyjnych, przeciwnego zdania było 20 chłopców, w tym 9 z rodziny pełnej i 11 z rodziny niepełnej.

Ryc. 20. Opinia badanych dziewcząt, czy telewizja pomaga im w określaniu dalszych planów edukacyjnych (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Ryc. 21. Opinia badanych chłopców, czy telewizja pomaga im w określaniu dalszych planów edukacyjnych (w podziale na strukturę rodziny) (można było wskazać kilka odpowiedzi)

Źródło: Opracowanie własne

Zakończenie

Z przeprowadzonych badań wynika, iż w opinii uczniów klasy IIa i IIc Gimnazjum Nr 112 w Warszawie (dzielnica Praga-Północ) telewizja uczy ich umiejętności określonych w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977) tj.: pracy w zespole, rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się, a także umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji. Warto zauważyć, iż: „Od przedszkola do uniwersytetu zapisy prawa oświatowego nakładają obowiązek, oprócz przekazywania wiedzy, kształtowania umiejętności i postaw” (Kust, 2014: 299). „Cele kształcenia sformułowane są w języku efektów kształcenia, są opisane jako wymagania ogólne, a treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów określone są jako wymagania szczegółowe. (...) Ostatecznie realizacja tych celów powinna przygotować do kreatywności, innowacyjnego twórczego kształcenia przez całe życie” (Kust, 2014: 299).

Świat zmiany, nieprzewidywalność przyszłości powoduje konieczność poszukiwań nowych metod prowadzenia procesu kształcenia i wychowania uczniów. „Poszukiwanie sposobów kształcenia i wychowania dla przyszłości jest koniecznością zmiany sposobu budowania programów kształcenia, uwzględniające między innymi kształtowanie postaw/kompetencji” (Michalak-Dawidziuk, 2015: 58).

Wśród uczniów, którzy uznali, iż telewizja uczy ich *pracy w zespole*, dominują chłopcy (14), jedynie 4 dziewczęta wskazały tę odpowiedź. *Umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się* wskazało 9 dziewcząt i 9 chłopców, *umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji* 7 dziewcząt i 11 chłopców. Warto zauważyć, iż wśród deklarujących oglądanie telewizji (wykres nr 2) także dominowali chłopcy (31), jednocześnie wśród badanej grupy dziewcząt 24 uczennice zadeklarowały zainteresowanie oglądaniem telewizji.

Na uwagę zasługuje fakt, iż na pytanie, czy *telewizja pomaga uczniom w określaniu dalszych planów edukacyjnych*, dominująca część badanych 37 uczniów, w tym 17 dziewcząt i 20 chłopców, udzieliła odpowiedzi negatywnej; 23 uczniów, w tym 8 dziewcząt i 15 chłopców potwierdziło, iż w ich opinii – *telewizja pomaga uczniom w określaniu dalszych planów edukacyjnych*. Stąd poważne znaczenie roli szkoły, która powinna wspomagać ucznia gimnazjum w tym trudnym i odpowiedzialnym zadaniu. „Umiejętności kształtowanie, planowania swojej ścieżki zawodowej, kariery zawodowej to kolejny ważny aspekt w dynamicznie zmieniającym się rynku pracy” (Kust, 2014: 315).

Z badań wynika, iż telewizja uczy określonych umiejętności, jednakże, zdaniem poważnej części badanych uczniów, nie pomaga w kreowaniu dalszych planów edukacyjnych.

Jednocześnie w wyniku badań uzyskano odpowiedź na pytanie, dotyczące przyjmowania przez uczniów gimnazjum za wzór zachowań bohaterów filmowych. Wyniki badań wykazały, iż większość respondentów – 32 uczniów – nie potwierdziło przyjmowania za wzór do naśladowania zachowań bohaterów filmowych. W grupie tej dominowali chłopcy (19 uczniów), pozostała grupa dziewcząt liczyła 13 uczennic. Jednakże 27 uczniów (w tym 11 dziewcząt i 16 chłopców) potwierdziło ten fakt.

Warto zwrócić uwagę, iż wśród 13 badanych dziewcząt, które stwierdziły, iż nie przyjmują zachowań bohaterów filmowych jako wzory zachowań – 9 pochodziło z rodziny pełnej, a jedynie 4 z rodziny niepełnej.

Podobna tendencja wystąpiła w grupie badanych chłopców. Wśród 19 respondentów, którzy stwierdzili, iż nie przyjmują za wzór do naśladowania zachowań bohaterów filmowych, 11 pochodziło z rodziny pełnej, natomiast jedynie 8 z rodziny niepełnej.

Jednocześnie w przypadku badanych, którzy potwierdzili przyjmowanie zachowań bohaterów filmowych jako wzór do naśladowania, wystąpiły różnice w tendencjach: w grupie dziewcząt – 6 uczennic pochodziło z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej, natomiast w grupie chłopców – 7 uczniów pochodziło z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej.

W kontekście powyższych odpowiedzi warto zwrócić uwagę na preferencje w zakresie gatunków filmowych, jakie wykazują uczniowie klasy II gimnazjum.

Przeprowadzone wyniki badań wskazują, iż najbardziej preferowanym gatunkiem filmowym są *komedie*, przy czym w grupie tej dominują chłopcy (19 uczniów), natomiast wśród dziewcząt zadeklarowało zainteresowanie *komediami* 13 uczennic. Drugą pod względem liczebności grupę stanowiły odpowiedzi wskazujące *filmy kryminalne*. W tym wypadku także liczniejszą grupę stanowili chłopcy (13 uczniów), natomiast dziewczęta stanowiły grupę 7-osobową. 17 odpowiedzi dotyczyło *filmów przygodowych*. W przypadku tego gatunku filmowego nie wystąpiły poważne różnice w liczbie wskazań – 9 chłopców i 8 dziewcząt. W następnej kolejności – 14 odpowiedzi – uczniowie wskazali *seriale (np. brazylijskie)* – 5 dziewcząt i 9 chłopców. Niewielkie różnice w liczebności wystąpiły w grupie wskazań gatunku filmowego *science fiction* – 11 odpowiedzi, w tym 5 dziewcząt i 6 chłopców. Jednocześnie respondenci nie wskazali gatunku filmów kostiumowych.

Przywołane badania powodują poważny niepokój w kontekście uzyskanych wyników w zakresie wzorowania się respondentów na bohaterach filmowych. Na ogólną liczbę 60 badanych 27 uczniów, w tym 11 dziewcząt (6 z rodziny pełnej i 5 z rodziny niepełnej) oraz 16 chłopców (7 z rodziny pełnej i 9 z rodziny niepełnej) deklaruje wzorowanie się na bohaterach filmowych.

Przedstawione wyżej wyniki w poważnej części potwierdzają preferencje młodzieży, jakie zostały zaprezentowane w pracy J. Bednarka *Multimedia w działalności szkoleniowo-wychowawczej*:

Analizując **wyniki badań nad preferencjami młodzieży w obszarze zainteresowań programami telewizyjnymi** (Krzyśko, 2000: 132–134), stwierdza się, że telewizja zaspokaja w pierwszej kolejności zaciekawienia filmowe (38%). Najczęściej wymienia się filmy:

- komediowe, w tym seriale (71,23%);
- sensacyjne (55%);
- grozy (41,09%);
- obyczajowe (46,43%);
- dokumentalne (24,65%);
- fantastyczne (10,95%).

Najniższą pozycję w upodobaniach młodzieży zajmują filmy historyczne (1,36%). (Bednarek, 2000: 69)

Warto także przywołać inne wyniki badań

Młodzieży gimnazjalnej postawiono pytanie (...) o ulubione sceny telewizyjne. Z liczebności wskazań respondentów wynika, że najbardziej (80% wskazań) lubią oni oglądać sceny akcji, czyli te które trzymają w napięciu i dostarczają silnych przeżyć np. walki ulicznych gangów, brutalne sceny morderstw, pościgi, strzelaniny. Aż 66% badanych przyznało, że z uwagą przygląda się scenom telewizyjnym prezentującym przemoc, okrucieństwo, bezwzględność. Kolejne miejsce w rankingu zajęły sceny: humorystyczne (62%), erotyczne (58%), sceny prezentujące niezwykle, niecodzienne, wydarzenia (50%). Przedostatnie miejsce zajęły sceny prezentujące piękno przyrody, rośliny, zwierzęta (36%). Po nich uplasowały się sceny batalistyczne (32%). (Repko, 2003)

Przedstawione porównanie trzech różnych wyników badań – mimo braku jednolitości między innymi sformułowanymi pytaniami kierowanymi do respondentów – wykazuje wyraźną tendencję w zakresie ich preferencji programów telewizyjnych. Wśród najchętniej oglądanych programów/filmów/scen – w przypadku dwóch pierwszych wyników badań – są *filmy kryminalne (sensacyjne)/lub sceny akcji* w przypadku trzeciego badania *sceny humorystyczne*, które w przypadku dwóch pierwszych wyników badań zajmują drugie miejsce. W przypadku badań dotyczących najchętniej oglądanych scen telewizyjnych na pierwszym miejscu uplasowały się *sceny akcji*.

Najniższą pozycję – także w dwóch pierwszych badaniach – zajęła grupa odpowiedzi wskazująca filmy *kostiumowe/histeryczne*. W przypadku badań dotyczących scen telewizyjnych *sceny batalistyczne*.

Warto zauważyć iż badania zostały przeprowadzone w warszawskiej dzielnicy Praga, która nadal jeszcze skupia środowisko patologiczne. Niebezpieczny zatem jest fakt, iż poważna część badanej młodzieży gimnazjalnej deklaruje wzorowanie się na bohaterach filmów kryminalnych. Media, w tym telewizja, wpisują się w codzienny styl życia młodzieży, która przejęła ten sposób spędzania czasu od środowiska, w którym wzrastali tj. rodziny, środowiska rówieśniczego. „Warto zauważyć, iż Polki i Polacy poświęcają oglądaniu telewizji coraz więcej czasu (według danych Ośrodka Badań Opinii Publicznej (...) w 2010 roku 3 godziny 42 minuty, podczas gdy w 2005 roku o 26 minut mniej)” (Arcimowicz, 2013: 101). Niewątpliwie

(...) kultura popularna i jej bohaterowie stanowią dla młodego pokolenia źródło sensu codziennego życia i wspólnoty. Problem oceny tego zjawiska nie jest ważny. Nie ma sensu zastanawianie się, czy jest ono „dobre” czy „złe”. Takie ujęcie pozwala uniknąć destruktywnego zderzenia arbitralnych systemów pojęć i wartości «wszystkowiedzących» pedagogów z wyobraźnią młodzieży, która czerpie swoje źródło głównie w kulturze popularnej. (Melosik, 2010: 21)

Jednakże konieczne jest wzmocnienie roli nauczyciela, zwłaszcza działającego w środowisku patologicznym. Jego świadomość i zaangażowanie w proces dydaktyczno-wychowawczy mogą stworzyć uczniom szansę odkrywania wzorców, których nie napotyka w swoim otoczeniu.

Podstawa programowa dla gimnazjum² podkreśla znaczenie edukacji medialnej w procesie wychowania, w tym kształtowania umiejętności i postaw: „Ponieważ środki masowego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów”³.

² Pkt 4 Załącznika nr 4 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół..., s. 73.

³ Pkt 4 Załącznika nr 4 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół..., s. 73.

Nie wskazując potrzeby budowania autorytetu nauczyciela czy pełnienia roli mentora w środowisku uczniów ze środowisk defaworyzowanych, warto odwołać się do jego kompetencji emocjonalnych. Według Joanny Madalińskiej-Michalak „Odpowiednio wykształcone kompetencje emocjonalne są konieczne osobom, które wykonują pracę wymagającą cierpliwości, zaangażowania, czasu i zrozumienia innych” (Madalińska-Michalak, Góralska, 2012: 110). Kontynuując myśl, uczona stwierdza „Współczesne zapotrzebowanie na nauczyciela rozumiejącego kierunki przemian i uczestniczącego w nich oznacza odejście od roli nauczyciela ograniczonego do klasy szkolnej na rzecz usytuowania go w perspektywie kulturowej. (...) Chcąc maksymalnie ulepszyć komunikację i relacje międzyludzkie, należy wzbogacić kompetencje emocjonalne o wymiar międzykulturowy, co poprawi interakcje pomiędzy nauczycielami i uczniami” (Madalińska-Michalak, Góralska, 2012: 118).

Dlatego też znajomość środowiska, w którym nauczyciel działa, jego umiejętność obserwacji, analizy, wyciągania właściwych wniosków, dociekliwość, stanowią podstawę pracy w środowisku zaniedbanym społecznie. Niewątpliwie wymienione cechy wydają się standardowe dla każdego nauczyciela, funkcjonującego w każdym środowisku, jednak nauczyciel, o którym mowa, posiadając te cechy i wrażliwość, może wykreować relację z uczniem, które umożliwi rzeczywistą realizację procesu wychowawczego, w tym kształtowania odpowiedniego stosunku młodzieży gimnazjalnej do oferty telewizyjnej.

Tomasz Szkudlarek, formułując postulaty wobec edukacji medialnej, pisze: „(...) uwagi szkoły wymaga niewątpliwie relacja pomiędzy **reprezentacją** i **symulacją**, czy – w innym wymiarze – między realnością i wirtualnością świata.” (Szkudlarek, 2009: 135). Kontynuując wywód, stwierdza: „(...) istotnym aspektem edukacji medialnej powinno być krytyczne analizowanie relacji między wartościami grupowymi i jednostkowymi zarówno w obszarze poszczególnych konwencji kulturowych, jak i w sferze relacji pomiędzy nimi” (Szkudlarek, 2009: 137) W tym kontekście podkreśla znaczenie wychowania.

Wacław Strykowski, określając zadania dla edukacji medialnej, stwierdza: „(...) ważnym zadaniem jest prowadzenie edukacji medialnej, której głównymi celami są przygotowanie do sprawnego posługiwania się mediami, jako narzędziami działań intelektualnych oraz przygotowanie do świadomego i krytycznego odbioru przekazów medialnych” (Strykowski, 2008: 37).

Jednocześnie warto pamiętać, iż „(...) w ponowoczesnym świecie raczej odczuwamy to, że przekazywane informacje zbyt często są emitowane w celu nakłonięcia określonych grup społecznych i jednostek, aby je przekonać, pozyskać nie-

kiedy nawet zniewolić w celu osiągnięcia tzw. wyższych celów, które mają służyć innym ludziom” (Wenta, 2011: 403).

W tym kontekście edukacja medialna ma bardzo poważne znaczenie. Konieczność uświadomienia powyższych mechanizmów uczniowi wychowującemu się w środowisku zaniedbanym – młodemu człowiekowi o niewykształconych postawach – nabiera szczególnego znaczenia.

„Każda szkoła funkcjonująca na obszarach defaworyzowanych jest wyjątkowa i ma swoją historię i problemy, z którymi się zmierza, i możliwości rozwojowe” (Madalińska-Michalak, 2012: 152). Sentencja ta może stanowić przesłanie dla każdego nauczyciela, jednakże szczególnego znaczenia nabiera w kontekście działającego wśród uczniów z rodzin patologicznych, niepełnych.

„Z perspektywy uczniów szkoła nie służy wyłącznie edukacji; jest też po prostu miejscem, w którym spędzają dużo czasu. Praktyki związane z dydaktyką są wpisane w szersze praktyki związane z towarzyskością, negocjowaniem hierarchii, formalizacją i standaryzacją procesu kształcenia” (Szkudlarek, 2010: 112). Dlatego też relacje, jakie tworzy nauczyciel z uczniem, muszą być naznaczone empatią i kulturą nauczyciela.

„Każda jednostka stanowi niepowtarzalną indywidualność. Dlatego też bardzo istotną rolę pełni autorefleksja oraz świadomość roli edukacji w życiu człowieka. Edukacja jest sposobem na uzyskanie autentycznego, harmonijnego rozwoju człowieka” (Michalak-Dawidziuk, 2014: 222).

Literatura

- Arcimowicz K. (2013). *Dyskursy o płci i rodzinie w polskich telesagach*. Warszawa.
- Bauman Z. (2006). *Spółczesność w stanie obłąkania*. Przeł. J. Margański. Warszawa.
- Bednarek J. (2000). *Multimedia w działalności szkoleniowo-wychowawczej*. Warszawa.
- Goban-Klas T. (2005). *Cywilizacja medialna. Geneza, ewolucja, eksplozja*. Warszawa.
- Jenkins H. (2007). *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*. Tłum. M. Bernatowicz, M. Filiciak. Warszawa.
- Krzyżko M. (2000). *Jakim odbiorcą treści telewizyjnych jest młodzież*. [W:] *Media a edukacja*. III Międzynarodowa konferencja. Poznań.
- Kust I. (2014a). *Pedagogika dialogu. Wokół pedagogiki Janusza Korczaka*. [W:] D. Jankowska (red.). *Kreatywność w pedagogice Janusza Korczaka i edukacji dla rynku pracy w XXI wieku*. Warszawa.
- Kust I. (2014b). *Wyzwania dla edukacji permanentnej wobec zmieniającego się świata*. [W:] I. Janicka, M. Znajmiecka-Sikora (red.). *Rodzina i kariera. Równoważenie, czy konflikt?* Łódź.
- Madalińska-Michalak J. (2012). *Skuteczne przywództwo w szkołach na obszarach zaniedbanych społecznie. Studium porównawcze*. Łódź.
- Madalińska-Michalak J., Górska R. (2012). *Kompetencje emocjonalne nauczyciela*. Warszawa.

- Michalak-Dawidziuk J. (2014). *Lifelong Learning – potrzeba współczesnego rynku pracy czy całościowa autokreacja człowieka? Transgresje w edukacji*. [W:] I. Paszenda, R. Włodarczyk (red.). *Transgresje w edukacji*, t. II. Kraków.
- Michalak-Dawidziuk J. (2015). *Kształtowanie kompetencji społecznych jako przygotowanie do funkcjonowania w społeczeństwie transgresyjnym*. [W:] A. Kryniecka (red.). *Dzisiejsze znaczenie ideatów*. Białystok.
- Melosik Z. (2010). *Kultura popularna. Walka o znaczenia i pedagogika*. [W:] A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik (red.) *Kultura popularna: konteksty teoretyczne i społeczno-kulturowe*. Kraków.
- Okońska-Walkowicz A., Plebańska M., Szaleniec H. (2009). *O kompetencjach kluczowych, e-learningu i metodzie projektu*. Warszawa.
- Postman N. (2002). *Zabawić się na śmierć, Dyskurs publiczny w epoce show-businessu*. Przeł. L. Niedzielski. Warszawa.
- Repko A. (2003). *Wpływ programów telewizyjnych na postawy i zachowania młodzieży gimnazjalnej*. [W:] S. Juszczak (red.). *Edukacja medialna w społeczeństwie informacyjnym*. Toruń.
- Strykowski W. (2008). *Kształcenie wspomagane mediami a edukacja medialna. Współczesna technologia informacyjna i edukacja medialna*. „Multimedia Biblioteka Pedagogiczna” Toruń.
- Szkudlarek T. (2009). *Media. Szkic z filozofii i pedagogiki dystansu*. Kraków.
- Szkudlarek T. (2010). *W szkole*. [W:] M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*. Warszawa.
- Wenta K. (2011). *Telewizja internetowa w edukacji*. [W:] E. Musiał, I. Pulak (red.). *Człowiek. Media. Edukacja*. Kraków.

Akty prawne

Załącznik nr 4 Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwi uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. poz. 977).